

แนวทางการพัฒนาโจทย์วิจัยที่มาจากความต้องการของชุมชน บ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์

Guidelines for developing research problem derived from
Community's needs of Samet Village, Nong Teng
Sub-district, Krasang District, Buriram Province

อุทิศ ทาหอม¹ / พิชิต วันดี² / สำราญ สุระตา³
Utis Tahom / Pichit Wandee / Samran Dhurata

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาโจทย์วิจัยที่มาจากความต้องการของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์ มีวัตถุประสงค์ คือ 1. เพื่อศึกษาความต้องการในการแก้ไขปัญหาของชุมชนบ้านเสม็ดผ่านกระบวนการพัฒนาโจทย์วิจัยระหว่างนักวิชาการกับคนในชุมชน 2. เพื่อค้นหาเทคนิควิธีการให้ได้มาซึ่งโจทย์วิจัยระหว่างนักวิชาการและคนในชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์ และ 3. เพื่อพัฒนาโจทย์วิจัยให้เป็นข้อเสนอโครงการวิจัยร่วมกับชุมชนบ้านเสม็ด อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์

ผลการศึกษา พบว่า การจัดเวทีพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 1 “ชวนคิด ชวนคุย” ค้นหาประเด็นวิจัย ที่มีวิจัยใช้เครื่องมือการสนทนาพูดคุย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยตั้งคำถามว่า สิ่งดีๆ ที่มีอยู่ในชุมชน โดยเขียนการแผนที่ความคิด (Mind Map) เป็นการวาดแผนผังเชื่อมโยงความคิด และมีการแยกย่อยของแต่ละสถานการณ์ปัญหา เพื่อให้คนในชุมชนมองเห็นการเชื่อมโยงของแต่ละประเด็น พบว่า ภายในชุมชนบ้านเสม็ดมีกลุ่มอาชีพต่างๆ หลากหลาย หลังฤดูกาลทำนา ได้แก่ กลุ่มทำกระถางต้นไม้ กลุ่มทำปุ๋ย กลุ่มทำเกษตร กลุ่มเลี้ยงปลา กลุ่มเลี้ยงกบ และเพาะปลูกพืชผักสวนครัว เมื่อประชาชนปลูกผักมากขึ้น ส่งผลให้ผลผลิตล้นตลาด และประสบปัญหาวัชพืชทำลายผลผลิตทางการเกษตร ในที่สุดประชาชนจำนวนมากตัดสินใจเลิกทำ เนื่องจากขาดความรู้ในการจัดการเรื่องผลผลิตและการกำจัดวัชพืช

¹ อาจารย์คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

² อาจารย์คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

³ อาจารย์คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

การพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 2 “คุยซ้ำ ย้ำคิด พิชิตโจทย์วิจัย” ที่วิจัยใช้วิธีการตั้งประเด็นคำถาม ค้นหาทุนเดิมและศักยภาพของชุมชน เป็นการ ทบทวน หรือ ตรวจสอบข้อมูลเดิมที่ได้พูดคุยกันในการพัฒนาโจทย์ครั้งแรก พบว่า ชุมชนบ้านเสม็ดมีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมาก ประชาชนบ้านเสม็ดก็เข้าไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าริมแม่น้ำชี ได้แก่ หาฟืน เก็บเห็ด ชุดมัน หาสัตว์ป่า แต่ในปัจจุบันสภาพแวดล้อมป่าเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงจากเดิมอย่างเห็นได้ชัด มีปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าริมแม่น้ำชีมากขึ้น

เวทีการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 3 “ทบทวน โจทย์ ค้นหาประโยชน์ร่วมของชุมชน” เป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากเวทีครั้งที่ 1 และเวทีครั้งที่ 2 เพื่อค้นหาแนวทางการสร้างความร่วมมือ และได้ชื่อโจทย์วิจัยที่มาจากความต้องการของชุมชน การพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 3 ใช้เครื่องมือที่จะช่วยให้งานข้อมูลเกี่ยวกับการบุกรุกทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ชัดเจน คือ การทำแผนที่ดินแดนดิน และแผนที่ทรัพยากรรอบหมู่บ้าน เพื่อทำการวิเคราะห์ข้อมูลทางกายภาพ (Physical Space) ให้เห็นสภาพการณ์เปลี่ยนแปลงในภาพรวม จนได้โจทย์วิจัยร่วมกันว่า “กระบวนการเสริมสร้างชุมชนจัดการตนเอง บนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน” เพราะที่ผ่านมาชุมชนยังไม่สามารถจัดการคน องค์กร ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และอาชีพของชุมชนได้ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องค้นหาทั่วโลกในการขับเคลื่อนการทำงาน เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน

คำสำคัญ : การพัฒนาโจทย์วิจัย / ความต้องการของชุมชน

ABSTRACT

This research aimed to 1) study the needs for solutions of Samet Village Community through the developing research problem process between scholars and people of the community; 2) seek the techniques to obtain a research problem between scholars and villagers of Samet Village, Nong Teng Sub-district, Krasang District, Buriram Province; 3) develop research problem as participatory research proposal in cooperation with the Community. The research results were as follows:

In the first forum of developing research problems ‘To Think To Talk’ to find out the research points, the research team used conversation and knowledge sharing as means by asking what goodness the community has through mind map writing which was the drawing of opinion-related diagram. Each problem was subdivided to make the community understand the relation of each issue. It was found that there were various professional groups that come from different jobs in Samet Village after the rice season: making flowerpot group, producing fertilizer group, feeding fish group, feeding frog group, and planting home-grown vegetable. When more people planted vegetable, the products were oversupply. Also, there was the problem of weed destroying the agricultural products. Consequently, many people finally

quitted their extra jobs because they lacked the knowledge in product management and weeding.

In the second forum of developing research problems ‘Talk Again, Think Again, Obtaining Research Problems’, the research team used the means of setting questions by asking about original capital and potential of the community for the revision or checking the previous information obtained from the first forum. The findings showed that Samet Village was rich in natural resources and environment. The villagers used the forest area beside the Chi River for firewood, mushroom, sweet potatoes and wild animals. However, the condition of the today forest was dramatically changing from the more encroachment.

The third forum of developing research problems ‘Revising Research problems, Seeking for a Community Mutual Benefits’, was checking the information obtained from the first and the second forum to find guidelines for cooperation and get the title of research problem from the needs of the community. The instruments used for gathering information on the clearly encroachment of natural resources and environment were making a map of the earth and a map of resources around the village for physical space analysis to see the overall situation changed. Finally, the

co-research problem ‘The Process of Promoting Self-managed Community on Community Natural Resources and Environment’ appeared because the community could not manage about man, organizations, natural resources and environment, and community’s careers in the past time. Therefore, it was necessary to seek mechanism in propelling working which emphasized on the community participation.

Key Words : Developing Research Problems, The needs of Community

บทนำ

การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (2504–2509) เป็นต้นมาเป็นการพัฒนาตามแนวคิดเศรษฐกิจกระแสหลัก ที่มุ่งเน้นความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจเป็นหลัก การผลิตทั้งทางด้านการเกษตร อุตสาหกรรม และบริการก็เน้นการมีกำไรสูงสุด ส่งผลต่อการบุกรุกทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และการจ้างแรงงานราคาถูก ผลกระทบที่ตามมาจากการพัฒนาในลักษณะดังกล่าวคือ วัฒนธรรมความเป็นอยู่ของสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไป กลายเป็นสังคมบริโภคนิยม พึ่งพาเงินและพึ่งพาคนอื่น ในด้านเศรษฐกิจ ภาวะรายจ่ายสูง รายรับต่ำ หนี้สินมาก และเงินออมไม่มี ในด้านสิ่งแวดล้อม ป่าไม้ลดลง ความแปรปรวนของสภาพดินฟ้าอากาศ และเกิดมลภาวะ เป็นต้น (วันพิชิต ศรีสุข, 2549 : 1) ผลกระทบเกิดขึ้นจากสภาพปัญหาการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป

เพราะกระบวนการพัฒนาของประเทศไทยเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยการขยายการเติบโตทางเศรษฐกิจ เน้นพัฒนาชุมชนเมืองมากกว่าชนบท การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศยึดหลักการสร้างความทันสมัย ตามแนวคิดพึ่งพาประเทศตะวันตกทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ที่เน้นในส่วนของโครงสร้างพื้นฐาน มุ่งเพื่อพัฒนาความสะดวกรวดเร็ว “น้ำไหล ไฟสว่าง ทางดี” อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าจะมีการทำให้เศรษฐกิจเกิดการขยายตัวอย่างรวดเร็ว แต่ก็สร้างผลลัพธ์เชิงลบหลายด้าน เช่น ปัญหาเสพติด อาชญากรรม ความมั่นคงปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สิน ปัญหาคนขอทาน เด็กเร่ร่อน สตรีคนชรา คนพิการ คนด้อยโอกาส รวมทั้งปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ถูกนำมาใช้อย่างขาดจิตสำนึก ฝุ่นเพือย เกิดความสิ้นเปลือง สูญเสีย อดน้อยถอยลง และเสื่อมโทรมลงทุกขณะ (อุทิศ ทาหอม, 2556 : 7)

จากสภาวะวิกฤตที่เกิดขึ้น มีความพยายามของหลายฝ่ายได้ค้นหาทางออกและทางแก้ไขปัญหาให้กับสังคมไทย ซึ่งหนึ่งในเครื่องมือที่จะช่วยหาทางออกของปัญหา ก็คือ กระบวนการวิจัย ซึ่งเป็นกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลที่มีคุณภาพ มีความน่าเชื่อถือ และมีขั้นตอนกระบวนการที่ชัดเจน จึงได้ถูกนำเสนอเพื่อเป็นเครื่องมือของหน่วยงานรัฐ และองค์กรการปกครอง ในการตั้งคำถามวิจัย การออกแบบ เก็บรวบรวมข้อมูลวิเคราะห์ข้อมูลและกำหนดทางเลือกเพื่อการพัฒนาและนำไปสู่การแก้ไขปัญหาของประเทศ จึงนำงานวิจัยไปพัฒนาในหลากหลายรูปแบบ หลากหลายแนวทาง และที่สำคัญงานวิจัยมีอิทธิพลเป็นอย่างมากต่อวิถีคิดในการวางแผนพัฒนา คือ แนวเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก อันเป็นแบบอย่างการพัฒนาจากตะวันตก รวม

ทั้งแนวเศรษฐศาสตร์การเมือง ที่มีเป้าหมายอยู่ที่การสร้างความยุติธรรมในสังคม แต่ผลของการทำวิจัยที่ผ่านมาประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศไม่รู้เลยว่า งานวิจัยที่นักวิชาการได้ดำเนินการ ถูกนำไปพัฒนาประเทศจริงหรือไม่ และพัฒนาในรูปแบบไหน สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า กระบวนการทำวิจัยที่ผ่านมาไม่ตอบโจทย์ชุมชนท้องถิ่นและยังขาดการมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลวิจัย เพราะประชาชนคิดว่า ถ้ามมาตอบไปทำให้เสร็จ กระบวนการทำงานวิจัยของนักวิชาการ อาจารย์มหาวิทยาลัยกำหนดโจทย์วิจัยมาจากส่วนบนลงล่าง และนำโจทย์วิจัยมาดำเนินการภายในชุมชน ไม่ได้เกิดจากความต้องการของเจ้าของปัญหา หรือคนในท้องถิ่นเป็นผู้มีส่วนร่วมในการกำหนดโจทย์วิจัยแก้ไขปัญหาของชุมชน และที่สำคัญไปกว่านั้น งานวิจัยส่วนใหญ่ไม่ถูกนำไปใช้ประโยชน์ หรือที่เรียกกันว่า ขึ้นหิ้ง เป็นคำกล่าวของบุคคลจำนวนมากที่ให้ความหมายในเชิงน้อยใจต่องานวิชาการที่อาจารย์ในมหาวิทยาลัยทำตามรูปแบบที่ตนได้ร่ำเรียนมาจากห้องเรียนในสาขาวิชาต่างๆ ปัญหางานวิจัยขึ้นหิ้งที่ว่านี้เป็นปัญหาที่ซับซ้อนและจะต้องใช้เวลานานพอสมควรในการสร้างนักวิจัยที่มองเห็นงานวิจัยให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทย ที่ใช้พื้นที่เป็นตัวตั้งในการนำวิจัยมาพัฒนา จึงทำให้นักวิชาการตั้งคำถามว่า “ทำอย่างไรงานวิจัยจึงจะไม่ขึ้นหิ้ง?” คำถามนี้สามารถแปรกลับมาเป็นคำถามใหม่ได้ว่า “ทำอย่างไรงานวิจัยจึงจะมีประโยชน์และคนในสังคมรับทราบ ?” เพราะการวิจัยที่ผ่านมาคนทำวิจัยเป็นนักวิชาการ นักวิจัยเป็นคนทำ ซึ่งเป็นงานวิจัยแบบปัจเจก เน้นการสร้างองค์ความรู้แต่ไม่ได้มุ่งสู่การพัฒนาให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมอย่างแท้จริง (อุทิศ ทาหอม, 2556 : 87) ฉะนั้นการพัฒนาโจทย์วิจัยร่วมระหว่างนักวิชาการ

กับประชาชนในท้องถิ่น จึงเป็นมิติใหม่ของงานวิจัย เพราะปัญหาอยู่ในชุมชน คำตอบที่ดีและเหมาะสมต้องอยู่ที่ชุมชน คนในชุมชนท้องถิ่นจึงต้องตั้งคำถาม และหาคำตอบด้วยตนเองให้มากขึ้น ตั้งข้อสงสัย สนทนาพูดคุย หรือจัดเวทีร่วมกันระหว่างนักวิชาการและประชาชน ค้นหาจุดร่วมที่จะได้มาซึ่งปัญหาของชุมชนที่แท้จริง พิจารณาไตร่ตรองอย่างมีเหตุผล ฉะนั้นการวิเคราะห์ประเด็นปัญหาและพัฒนาเป็นโจทย์วิจัยจึงถือเป็นขั้นตอนที่สำคัญอย่างยิ่ง เพราะถ้าหากวิเคราะห์ปัญหาไม่เข้าใจรากเหง้าอย่างแท้จริง แนวทางการแก้ไขปัญหาก็จะไม่ตรงตามเป้าหมายที่ได้วางไว้ร่วมกันของนักวิชาการและชุมชน

จากเหตุผลที่ได้กล่าวมาข้างต้นผู้ศึกษาจึงสนใจที่จะศึกษาเรื่อง แนวทางการพัฒนาโจทย์วิจัยที่มาจากความต้องการของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์ เพื่อนำไปสู่การกำหนดโจทย์วิจัยที่เกิดจากความต้องการระหว่างชุมชนกับนักวิชาการ พร้อมทั้งแสวงหาความร่วมมือในการดำเนินโครงการวิจัยที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน ในการนำมาสู่การพัฒนาต่อยอดให้เกิดผลในเชิงประจักษ์ ผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้ รู้จักชุมชน รู้จักตนเอง รู้จักรากเหง้าของปัญหา รู้จักคิด วิเคราะห์ และรู้จักค้นหาแนวทางแก้ไขปัญหาโดยคนในชุมชนเอง

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาความต้องการในการแก้ไขปัญหาของชุมชนบ้านเสม็ดผ่านกระบวนการพัฒนาโจทย์วิจัยระหว่างนักวิชาการกับคนในชุมชน
2. เพื่อค้นหาเทคนิควิธีการให้ได้มาซึ่งโจทย์วิจัยระหว่างนักวิชาการและคนในชุมชนบ้าน

เสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์

3. เพื่อพัฒนาโจทย์วิจัยให้เป็นข้อเสนอโครงการวิจัยร่วมกับชุมชนบ้านเสม็ด อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์

วิธีการดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community - Based Research: CBR) ที่ศึกษาแนวทางการพัฒนาโจทย์ที่มาจากความต้องการของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์ เพื่อนำมาสู่การกำหนดเป็นโจทย์วิจัยที่มาจากความต้องการของชุมชน การวิเคราะห์ปัญหา ค้นหาศักยภาพความสามารถในการจัดการตนเองของชุมชน พร้อมทั้งค้นหาอาสาสมัครนักวิจัยชุมชนที่จะเข้าร่วมในการแก้ไขปัญหาชุมชน กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ คือ กลุ่มประชาชนที่อยู่อาศัยในชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์ จำนวน 210 คน โดยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) ที่สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการของหมู่บ้าน ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชน ผู้อาวุโส เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐและเอกชน และประชาชนทั่วไป เพื่อค้นหาแนวทางการแก้ไขปัญหาสามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับการทำงานวิจัยได้ชัดเจน และนอกจากนี้ยังใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบการเลือกแบบอาสาสมัคร (Volunteer Sampling) เก็บข้อมูลผู้ที่เข้ามาเป็นอาสาสมัครนักวิจัยชุมชน พร้อมทั้งเข้าร่วมเวทีพัฒนาโจทย์วิจัยของชุมชน วิธีการในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่ การจัดเวทีวิเคราะห์ปัญหาร่วมกับชุมชน การสัมภาษณ์เจาะลึก การสนทนากลุ่ม การเดินสำรวจบริบทชุมชน การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และนำ

ข้อมูลมาทำการวิเคราะห์เบื้องต้นดำเนินการควบคู่ไปกับการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการต่างๆ ดังกล่าวแล้วในการวิเคราะห์ข้อมูลได้ใช้วิธีการจำแนกประเภทข้อมูลการเปรียบเทียบข้อมูลการสร้างข้อสรุปแบบอุปนัยการอธิบายสาเหตุ การเชื่อมโยงข้อมูลและสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้ได้รายละเอียดตรงตามวัตถุประสงค์

ผลการศึกษา

1. ลงพื้นที่พัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 1 “ชวนคิด ชวนคุย” ค้นหาประเด็นวิจัย

จากการสนทนาพูดคุยในเวทีการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 1 พบว่า ชุมชนบ้านเสม็ด เป็นชุมชนที่หน่วยงานภาครัฐ เช่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) เทศบาลตำบลหนองเต็ง เข้ามาพัฒนาในด้านต่างๆ อย่างต่อเนื่อง โดยผ่านกระบวนการศึกษาดูงานในพื้นที่ต่างๆ ที่เป็นต้นแบบ การฝึกอบรมด้านการประกอบอาชีพ และนำพันธุ์ปลา พันธุ์กบมาให้กับประชาชนในชุมชนเลี้ยงเพื่อเป็นการส่งเสริมการประกอบอาชีพภายในชุมชน จนทำให้มีประชาชนบางคนนำความรู้ที่ได้จากการไปศึกษาดูงานพื้นที่อื่น และการฝึกอบรม มาสู่การประกอบอาชีพให้ครัวเรือน และนำมาพัฒนาต่อยอดด้านอาชีพ ได้แก่ การทำกระถางต้นไม้ การทำปุ๋ย การสร้างธนาคารข้าว การทำการเกษตร การเลี้ยงปลา และเลี้ยงกบ เป็นต้น ซึ่งเป็นการประกอบอาชีพเสริมเพื่อสร้างรายได้ให้ครัวเรือน แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือ ประชาชนส่วนใหญ่ซึ่งประกอบอาชีพตั้งที่กล่าวมาข้างต้นขาดความรู้ในการนำไปต่อยอดเกี่ยวกับอาชีพ จากการพูดคุยกับประชาชนที่ประกอบอาชีพต่างๆ พบว่า หลังจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) มาอบรมการประกอบ

อาชีพ พาไปศึกษาดูงานนอกสถานที่ และนำพันธุ์ปลา พันธุ์กบมาให้เลี้ยง แต่หน่วยงานดังกล่าวยังไม่ได้อสอนให้ประชาชนรู้จักการเพาะพันธุ์ปลา พันธุ์กบ และนอกจากนี้ในการเลี้ยงในแต่ละครั้งประสบปัญหาเรื่องค่าใช้จ่ายด้านอาหารปลา กบ ซึ่งมีต้นทุนที่สูง และเมื่อนำมาขายในท้องตลาดไม่คุ้มค่ากับต้นทุนที่เสียไป จึงทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ล้มเลิกเลี้ยงปลา เลี้ยงกบ และไม่สามารถต่อยอดให้เกิดอาชีพหลักที่หลากหลายของคนชุมชนได้

เทคนิคและเครื่องมือในการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 1 “ชวนคิด ชวนคุย” ค้นหาประเด็นวิจัย เทคนิคในการพัฒนาโจทย์วิจัย ได้แก่ การสนทนาพูดคุย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยตั้งคำถามว่า สิ่งดีๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ชุมชนต้องการแก้ไขปัญหาอะไร และชุมชนมีศักยภาพในด้านใดบ้าง ซึ่งเป็นประเด็นคำถามที่เน้นให้ชุมชนค้นหาคำตอบ และสะท้อนปัญหาที่ชุมชนต้องการแก้ไข

เครื่องมือที่ใช้ในการพัฒนาโจทย์วิจัย ได้แก่ แผนที่ความคิด (Mind Map) เป็นการวาดแผนผังเชื่อมโยงความคิด และมีการแยกย่อยแต่ละสถานการณ์ปัญหา เพื่อให้คนในชุมชนมองเห็นการเชื่อมโยงของแต่ละประเด็น โดยการใช้การพูดคุยแบบไม่เป็นทางการเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดี รับฟังปัญหาและสถานการณ์จากการทำงาน และเงื่อนไขต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการทำงาน ใช้กระบวนการพูดคุยเสริมสร้างการเรียนรู้ การทำงานแบบมีส่วนร่วมและการบูรณาการการทำงานร่วมกันของชุมชน

2. ลงพื้นที่พัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 2 “คุยซ้ำ ย้ำคิด ทิศิตใจทย์วิจัย”

จากการสนทนาพูดคุยในเวที พบว่า ชุมชนบ้านเสม็ด เป็นที่ราบลุ่มริมแม่น้ำชี ทำให้น้ำท่วม

แทบทุกปีในฤดูฝน ลักษณะรูปทรงหมู่บ้านจะยาวจากทิศตะวันตกไปทิศตะวันออก มีป่าริมฝั่งแม่น้ำซีประมาณ 2,000 ไร่ และพื้นที่ป่าดังกล่าวมีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมาก ประชาชนบ้านเสม็ดเข้าไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าริมแม่น้ำซี ได้แก่ หาพืช เก็บเห็ด ชูดมันหาสัตว์ป่า เพื่อนำมาประกอบอาหารในระดับครัวเรือน นอกจากนี้ยังมีประชาชนในพื้นที่ใกล้เคียงเข้ามาใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าริมแม่น้ำซี แต่ในปัจจุบันสภาพแวดล้อมป่าเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงจากเดิมอย่างเห็นได้ชัด มีปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าริมแม่น้ำซีมากขึ้น โดยประชาชนในพื้นที่ได้เข้าไปจับจองพื้นที่เพื่อทำการเกษตร พร้อมทั้งมีการตัดไม้ทำลายป่า เช่น ตัดไม้เผาถ่าน ตัดไม้ขายให้กับชุมชนใกล้เคียง และปัญหาดังกล่าวมีแนวโน้มที่เพิ่มขึ้น หากปล่อยให้เป็นอย่างนี้ต่อไป ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ป่าจะไม่เหลือให้ใช้ประโยชน์ในอนาคตอย่างแน่นอน และที่สำคัญมีนายทุนเข้ามาซื้อพื้นที่ต่อจากชาวบ้านที่จับจองไว้ในราคาถูก ที่ผ่านมามีเจ้าหน้าทีกรมป่าไม้เข้ามาตรวจสอบ แต่ไม่เกิดแนวทางในการแก้ไขปัญหาอย่างชัดเจน รวมทั้งยังมีกรมพัฒนาที่ดินประกาศเป็นพื้นที่การปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) อีกด้วย เพราะหน่วยงานดังกล่าวเห็นว่าเป็นพื้นที่โล่ง ไม่มีป่าไม้ เหมาะแก่การเป็นพื้นที่การเกษตรให้กับประชาชนประกอบอาชีพทำไร่ ทำนา และนอกจากนี้ชุมชนยังได้เผชิญกับปัญหาการทิ้งขยะในพื้นที่ป่ามากยิ่งขึ้น เนื่องจากพื้นที่ป่าดังกล่าวไม่มีคนในชุมชนเข้าไปดูแลรักษา มีแต่การใช้ประโยชน์ในลักษณะแบบทำลายจากการพูดคุยกับผู้นำและชาวบ้านพบว่า ที่ผ่านมามีชุมชนบ้านเสม็ดยังไม่มีการติดกาชุมชน ไม่มีบทลงโทษในการดูแลป่าริมแม่น้ำซีอย่างชัดเจน ประกอบ

กับมีประชาชนในพื้นที่เข้าไปบุกเบิกทำเป็นพื้นที่การเกษตรและมีนายทุนเข้าไปครอบครองในพื้นที่ดังกล่าว จึงทำให้เกิดการปล่อยปะละเลยในการดูแลรักษาพื้นที่ป่าชุมชนริมแม่น้ำซี หากยังปล่อยให้เป็นอย่างนี้ปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าชุมชนจะมีเพิ่มมากขึ้น และในที่สุดจะไม่มีพื้นที่ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เข้าไปใช้ประโยชน์อีกต่อไป

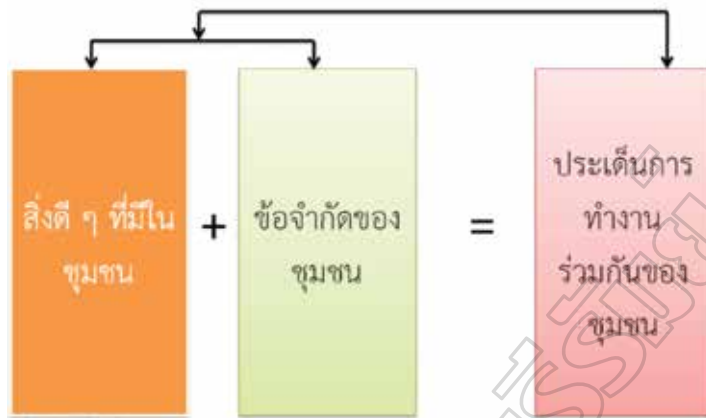
เทคนิคและเครื่องมือในการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 2 “คุยซ้ำ ย้ำคิด พิชิตโจทย์วิจัย”

เทคนิคในการพัฒนาโจทย์วิจัย ใช้การตั้งประเด็นคำถาม ดังต่อไปนี้

1. สิ่งดี ๆ ที่มีในชุมชนมีอะไรบ้าง
2. ชุมชนมีจำกัดอะไรบ้าง ที่ต้องการให้

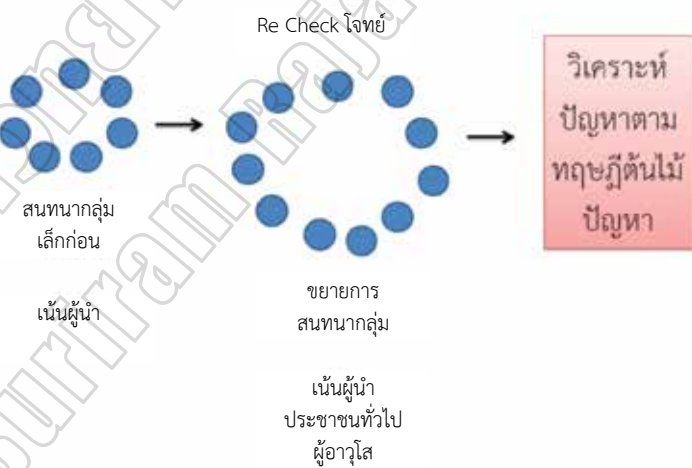
หน่วยงานองค์กรภายนอกช่วยเหลือเรื่องใด

เพราะการใช้คำถาม 2 คำถามนี้จะเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ต้องการให้ผู้เข้าร่วมเวทีตอบคำถาม เพราะ สิ่งดี ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนได้ครอบคลุมไปถึงวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงเป็นคำถามที่ค้นหาทุนเดิมที่มีในชุมชน นอกจากนี้ยังมีคำถามว่า ชุมชนมีข้อจำกัดอะไรบ้าง ที่ไม่สามารถดำเนินการด้วยตนเองจำเป็นต้องอาศัยความรู้จากคนภายนอกเข้ามาช่วยในการสนับสนุน หรือให้คำปรึกษา ซึ่งประเด็นคำถามในการค้นหาโจทย์วิจัยในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ตั้งประเด็นในการค้นหาสิ่งดี ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ข้อจำกัดของชุมชนมีอยู่ เพื่อค้นหาประเด็นความต้องการร่วมของชุมชน ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 เทคนิควิธีการสร้างความสัมพันธ์การค้นหาโจทย์วิจัย

นอกจากนี้การพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 2 เป็นการทบทวน หรือ ตรวจสอบข้อมูลเดิมที่ได้พูดคุยกันในการพัฒนาโจทย์ครั้งแรก ซึ่งเป็นกลุ่มคนเล็กๆ อาจยังไม่ได้ประเด็นปัญหาที่รอบด้าน หรือยังขาดผู้ที่มีส่วนได้เสียในประเด็นปัญหา นักวิจัยจำเป็นต้องนำข้อมูลในการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 1 มาสู่การพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 2 ซึ่งเป็นกลุ่มผู้เข้าร่วมที่มีขนาดใหญ่กว่าเดิม เพื่อเป็นการตรวจสอบข้อมูล ประเด็นปัญหาที่มาจากความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง และนำข้อมูลมาวิเคราะห์ตามทฤษฎีต้นไม้ปัญหา (Problem Tree) ที่ค้นหา ปัญหา สาเหตุปัญหา และผลกระทบของปัญหา ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 เทคนิควิธีขยายกลุ่มในการค้นหาโจทย์วิจัยร่วมกับชุมชน

3. ลงพื้นที่พัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 3 “ทบทวนโจทย์ ค้นหาประโยชน์ร่วมของชุมชน”

การพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 3 เพื่อนำข้อมูลไปสู่การการเขียนข้อเสนอโครงการ (Proposal) ให้

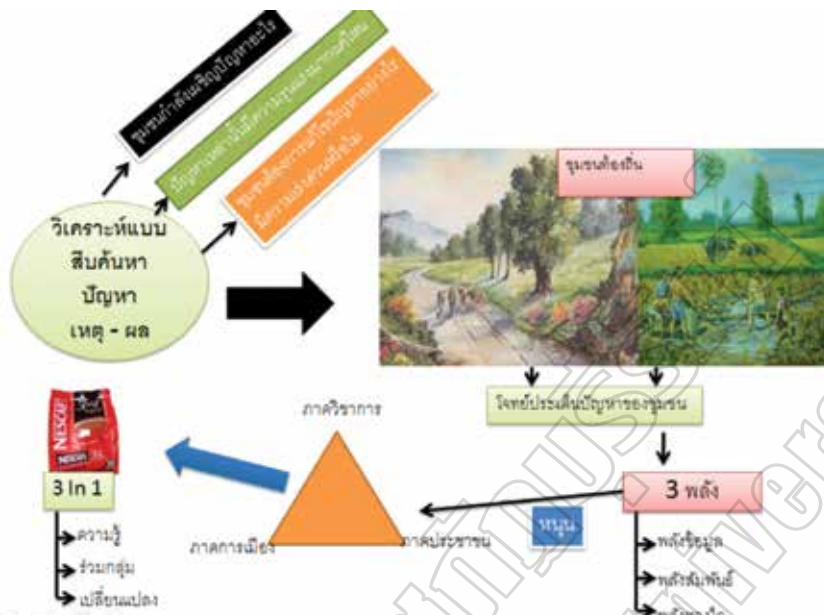

กับแหล่งทุน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น เนื่องจากแหล่งทุนมีข้อกำหนดว่า โจทย์วิจัยต้องมาจากชุมชน ชุมชนต้องเป็นผู้ร่วมวิจัย และมีปฏิบัติการแก้ไขปัญหาด้วย ฉะนั้น การพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 3 จึงจำเป็นต้องทบทวนข้อมูลทั้ง 2 เวทีที่ผ่านมา เพื่อค้นหาข้อสรุปร่วมกัน พร้อมทั้งขมวดประเด็นให้กลายเป็นโจทย์วิจัยร่วมกันระหว่างนักวิชาการกับชุมชน จากการสนทนาพูดคุย ทบทวนข้อมูลทั้ง 2 เวที จึงได้โจทย์วิจัยร่วมกันว่า “กระบวนการเสริมสร้างชุมชนจัดการตนเองบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน” เพราะที่ผ่านมาชุมชนยังไม่สามารถจัดการคน องค์กร ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และอาชีพของชุมชนได้ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องค้นหากลไกการขับเคลื่อนการทำงาน เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน ค้นหาศักยภาพของชุมชน และแผนการจัดการชุมชน อย่างเป็นระบบ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนริมลำน้ำชี เพื่อนำไปสู่การเชื่อมโยงเครือข่าย กับทำงานกับองค์กรภายนอกชุมชน เช่น เทศบาล ตำบลหนองเต็ง ศูนย์ประสานงานป่าไม้จังหวัดบุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ โรงเรียนบ้านเสม็ดสามัคคีราษฎร์วิทยาคาร จากการพัฒนาโจทย์วิจัยในครั้งนี้ ได้มีประชาชนที่สนใจเข้าร่วมในการแก้ไขปัญหามุมชนท้องถิ่น เกิดอาสาสมัครนักวิจัยชุมชน จำนวน 10 คน เพื่อมาเป็นบุคคลหลักที่จะช่วยในการขับเคลื่อนการทำงานในระดับชุมชนต่อไป

เทคนิคและเครื่องมือในการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 3 “ทบทวนโจทย์ ค้นหาประโยชน์ร่วมของชุมชน”

เทคนิคการพัฒนาโจทย์วิจัย โดยใช้วิธีการวิเคราะห์แบบสืบค้นหาปัญหาเหตุ – ผลโดย

ให้คนในชุมชนท้องถิ่นร่วมสะท้อนปัญหาที่มาจากความต้องการของตนเอง พร้อมทั้งใช้เวทีระดมปัญหาเป็นการตรวจสอบข้อมูล เพื่อเป็นการถ่วงถ่วงข้อมูลให้เกิดความละเอียดและครบถ้วนยิ่งขึ้น โดยให้เกิดพลัง 3 ด้าน คือ พลังข้อมูลที่เกิดจากการสนทนาพูดคุยกันผ่านเวทีประชาคม เกิดความสัมพันธ์ความคุ้นเคยสนิทสนมระหว่างนักวิชาการกับชุมชน ที่สามารถให้ข้อมูลที่เป็นจริงของชุมชนได้อย่างเชื่อใจ และเกิดความสามัคคีของคนในชุมชนแก้ไขปัญหาร่วมกัน เกิดความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของในประเด็นปัญหา และพร้อมที่จะเข้ามาแก้ไขปัญหาร่วมกัน โดยให้เกิดความร่วมมือกันทั้ง 3 ภาคส่วน ได้แก่ 1. ภาควิชาการที่เข้ามาให้การสนับสนุนให้คำปรึกษาแนะนำการแก้ไขปัญหาของชุมชน 2. หน่วยงานภาครัฐ เช่น เทศบาล ตำบลหนองเต็ง ให้การสนับสนุนด้านงบประมาณ และผลักดันให้เกิดเป็นข้อเสนอเชิงนโยบายในระดับท้องถิ่นในการจัดการตนเองของชุมชนอย่างต่อเนื่อง 3. ภาคประชาชน มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญห และค้นหาคำตอบในการจัดการชุมชนด้วยตนเอง ถือได้ว่าการทำงานจะเกิดความสำเร็จต้องอาศัยการทำงานทั้ง 3 ภาคส่วนบูรณาการให้เกิดความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาร่วมกัน เพราะเป้าหมายสูงสุดในการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น คือ คนในชุมชนต้องเกิดความรู้ในการจัดการตนเอง และสามารถขับเคลื่อนชุมชนของตนเองไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ร่วมกัน และเกิดการ ทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม เพราะปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนไม่สามารถจัดการได้โดยใครคนใดคนหนึ่ง แต่ต้องเกิดกลุ่มคนในการแก้ไขปัญหาร่วมกัน และสุดท้ายชุมชนต้องเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้น โดยเกิดแผนการจัดการชุมชน สิ่งที่ได้กล่าวมาทั้ง 3 ส่วนเรียกได้ว่า Three In One ที่เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านเสม็ดในอนาคต

ภาพที่ 3 วิธีการวิเคราะห์เชื่อมโยงประเด็นปัญหาไปสู่การปฏิบัติการในโจทย์วิจัย

4. เวิร์กช็อปข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิ และลงพื้นที่เพิ่มเติมข้อมูลชุมชน

หลังจากได้มีการพัฒนาโจทย์วิจัยร่วมกับชุมชนทั้ง 3 และข้อเสนอโครงการร่วมกับชุมชน จึงนำข้อมูลให้ผู้ทรงคุณวุฒิจากทีมพี่เลี้ยง สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้แก่ ผศ.ดร. อมร สุวรรณนิมิตร คุณมัสยา คำแหง คุณปฎิภา หงษ์อุดร ได้ข้อเสนอแนะว่าควรที่จะเพิ่ม คำว่า ศักยภาพชุมชน ลงไปในชื่อโครงการวิจัยด้วย โดยมีความเชื่อว่า “กระบวนการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนจัดการตนเองบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์” เพื่อจะทำให้เกิดข้อมูลที่ชัดเจน และเกิดความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย นอกจากนี้ผู้ทรงคุณวุฒิยังได้เสนอแนะให้ทีมวิจัยเพิ่มเติมข้อมูลด้านต่างๆ ได้แก่ ข้อมูลด้านทรัพยากร, ระบบนิเวศในพื้นที่ป่าชุมชน, อาหารในป่า พื้นที่ป่าชุมชนเหลือเท่าไร และหมู่บ้านที่เกี่ยวข้องมีการดูแลรับผิดชอบอย่างไรบ้าง ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า, การนำวัฒนธรรมประเพณีมาจัดการที่เชื่อมโยงกับป่า อดีต - ปัจจุบัน มีการบุกรุกป่าชุมชนเกิดขึ้นช่วงไหน (พื้นที่เป็นป่าดั้งเดิม, ป่าปลูกขึ้นมาใหม่) คุณค่าของป่า, จิตสำนึกของคนในชุมชนเป็นอย่างไร และที่ผ่านมาเคยมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนอย่างไรบ้าง พร้อมทั้งค้นหาศักยภาพในการจัดการตนเองที่ผ่านมาเป็นอย่างไร (คน องค์กร ทรัพยากร อาชีพ) เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ในข้อเสนอโครงการวิจัยและเกิดความน่าเชื่อถือของข้อมูลยิ่งขึ้น

จากนั้นทีมวิจัยได้ลงพื้นที่ชุมชนบ้านเสม็ด โดยเปิดเวทีระดมสมองจากข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ พบว่า บ้านเสม็ดได้มาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ดังกล่าวได้อาศัยป่าริมแม่น้ำชีเป็นที่ทำมาหากินเลี้ยงชีพ เข้าไปใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ เช่น หาของป่า หาฟืน เก็บเห็ด เป็นต้น และมีเห็ดต่างๆ ในป่าชุมชนริมแม่น้ำชี

มากกว่า 30 ชนิด ผักในป่ามีมากกว่า 10 ชนิด ในอดีตป่าแห่งนี้มีความอุดมสมบูรณ์เป็นอย่างมาก มีทั้งเหือก กลอย มัน หากขาดป่าชุมชนริมแม่น้ำชี คนในชุมชนก็คงอยู่ไม่ได้ เพราะต้องอาศัยป่าในการเลี้ยงชีพ ในช่วงเดือนพฤษภาคม หากมีฝนตกคนในชุมชนจะพากันเข้าไปเก็บของป่าได้ตลอด เพราะอาหารในพื้นที่ป่าชุมชนริมลำน้ำชีมีความอุดมสมบูรณ์ เจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว และในปัจจุบันประชาชนที่เข้ามาใช้ประโยชน์ไม่ใช่เพียงชุมชนบ้านเสม็ดเพียงหมู่บ้านเดียว แต่ยังมีประชาชนจากพื้นที่อื่นเข้ามาใช้ประโยชน์ด้วย ในอดีตป่าชุมชนริมลำน้ำชี มีสัตว์ป่าขนาดใหญ่อาศัยอยู่ได้แก่ เสือ กระต่าย ไก่ป่า ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์มาก หลังจากมีการบุกรุกพื้นที่ป่าชุมชนเพิ่มมากขึ้น แหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์เริ่มหมดไป ทำให้สัตว์ป่าที่เคยมีก็เริ่มสูญหายไปจนหมดสิ้น ในช่วงปี พ.ศ 2528 ผู้นำชุมชนประกาศให้มีการจับจองพื้นที่ในบริเวณป่าได้ ชาวบ้านก็มีการบุกรุกป่าเพื่อจับจองพื้นที่ทำการเกษตร ในอดีตป่าชุมชนริมลำน้ำชีมีทั้งหมด 2,000 ไร่ ปัจจุบันเหลือเพียง 350 ไร่ เนื่องจากคนในชุมชนบุกรุกอย่างต่อเนื่อง เมื่อเข้าไปจับจองพื้นที่ บางคนขายพื้นที่ให้กับนายทุนอีกทอดหนึ่ง

เทคนิคและเครื่องมือในการลงพื้นที่เพิ่มเติมข้อมูลชุมชน

การใช้เครื่องมือในการวิเคราะห์การบุกรุกทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านเสม็ด โดยการใช้แผนที่เดินดิน เพื่อทำการวิเคราะห์ข้อมูลทางกายภาพ (Physical Space) ด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชนและสิ่งต่างๆ ที่พบเห็นลงบนบันทึก เพื่อเป็นการทำความเข้าใจเบื้องต้นร่วมกันของคนในชุมชน ซึ่งประโยชน์ของแผนที่เดินดินทำให้มองเห็นภาพรวมของชุมชนได้ครบถ้วน ได้

ข้อมูลมากและละเอียดในระยะเวลาสั้น ได้ข้อมูลที่มีความน่าเชื่อถือมากกว่าเพราะได้จากการสังเกตด้วยตนเอง และนำไปสู่ความเข้าใจในมิติอื่นๆ ตามมา เช่น พื้นที่ตั้งของหมู่บ้าน และพื้นที่ทรัพยากรของชุมชน เป็นต้น

จากนั้นทีมวิจัยนำข้อมูลจากการจัดเวทีร่วมกับชุมชนนำมาเขียนข้อเสนอโครงการวิจัยเพื่อรับทุนจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ข้อเสนอโครงการวิจัยร่วมกับชุมชนบ้านเสม็ด (Proposal)

ชื่อโครงการวิจัย กระบวนการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนจัดการตนเองบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์

คำถามวิจัยหลัก

กระบวนการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนจัดการตนเองบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านเสม็ด ที่เหมาะสมควรเป็นอย่างไร

คำถามวิจัยรอง

1. บริบทชุมชน การตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันเป็นอย่างไร

2. การเปลี่ยนแปลงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนที่ผ่านมาเป็นอย่างไร

3. ปัญหาและสาเหตุในการจัดการตนเองที่ผ่านมาเป็นอย่างไร

4. คุณค่าและวิถีชีวิตของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านเสม็ด ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันเป็นอย่างไร จะมี

กระบวนการจัดการให้เกิดความเหมาะสมได้อย่างไร

5. การเสริมสร้างศักยภาพในการจัดการตนเองที่มีความเหมาะสมบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านเสม็ดที่เหมาะสมควรเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาสถานการณ์ปัญหาการจัดการตนเองบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์

2. เพื่อวิเคราะห์สาเหตุแนวทางการเสริมสร้างศักยภาพในการจัดการตนเองบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์

3. เพื่อพัฒนาแนวทางการเสริมสร้างศักยภาพในการจัดการตนเองบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์

อภิปรายผลการศึกษา

ผลจากการศึกษาแนวทางการพัฒนาโจทย์ที่มาจากความต้องการของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์ ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาโจทย์วิจัยที่มาจากความต้องการของชุมชนจะทำให้คนในชุมชนตระหนักในปัญหาที่เกิดขึ้นและมีผลกระทบต่อชุมชน ที่สำคัญรู้ถึงความจำเป็นเจ้าของที่ต้องการค้นหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาของตนเอง และที่สำคัญการค้นหาความต้องการของชุมชน นักวิจัย จำเป็นต้องทำความเข้าใจเบื้องต้น 2 ประการ ได้แก่ 1. ความรู้ความเข้าใจในสถานการณ์ปัญหาของชุมชนที่เกิดขึ้น ว่า

ชุมชนมีความรู้ความเข้าใจขนาดไหน และที่ผ่านมามีการแก้ไขปัญหาในระดับไหนบ้าง เพื่อวางแผนการตรงตามเป้าหมาย 2. ความรู้ความเข้าใจในทุนชุมชน ทุนทางกายภาพที่แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับชุมชน หรือทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการเชื่อมโยงและความสัมพันธ์ของผู้คนในพื้นที่ หลังจากทีนักวิจัยได้ทำความเข้าใจในระดับเบื้องต้นแล้ว สิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ การพัฒนาโจทย์วิจัยที่มาจากความต้องการของชุมชน นักวิจัยจำเป็นต้องคำนึงหลักความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ แนวคิดทฤษฎีของ Maslow ได้กล่าวว่ามีมนุษย์มีความต้องการและความต้องการนี้จะมีอยู่ตลอดเวลาและไม่สิ้นสุด ความต้องการที่ได้รับการตอบสนองแล้ว จะไม่เป็นสิ่งจูงใจของพฤติกรรมอีกต่อไป และความต้องการของมนุษย์จะมีลักษณะเป็นไปตามลำดับขั้น จากระดับพื้นฐานไประดับที่สูงขึ้น ซึ่งลำดับขั้นตอนของความต้องการของมนุษย์จากผลการศึกษาของมาสโลว์นี้มี 5 ขั้นคือ 1. ความต้องการทางด้านร่างกาย 2. ความต้องการทางด้านความปลอดภัย 3. ความต้องการทางด้านสังคม 4. ความต้องการทางด้านได้รับการยกย่องนับถือ 5. ความต้องการความหวังในชีวิต เป็นความต้องการระดับสูงสุด จากผลการดำเนินโครงการวิจัย พบว่า การใช้เครื่องมือในการพัฒนาโจทย์วิจัยที่มาจากความต้องการของชุมชน นักวิจัยจำเป็นต้องมีเทคนิคเครื่องมือที่เหมาะสม เช่น การจัดเวทีพัฒนาโจทย์วิจัยจากครั้งที่ 1 ใช้การสนทนาพูดคุย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยตั้งคำถามว่า สิ่งดี ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ชุมชนต้องการแก้ไขปัญหาอะไร และชุมชนมีศักยภาพในด้านใดบ้าง ซึ่งเป็นประเด็นคำถามที่เน้นให้ชุมชนค้นหาคำตอบ และ

สะท้อนปัญหาที่ชุมชนต้องการแก้ไข การใช้แผนที่ความคิด (Mind Map) เป็นการวาดแผนผังเชื่อมโยงความคิด และมีการแยกย่อยแต่ละสถานการณ์ปัญหา เพื่อทำให้คนในชุมชนมองเห็นการเชื่อมโยงของแต่ละประเด็น ใช้การพูดคุยแบบไม่เป็นทางการเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดี รับฟังสถานการณ์ปัญหาจากการทำงานและเงื่อนไขต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการที่ผ่านมาของชุมชน จากการเวทีพัฒนาโจทย์วิจัย ครั้งที่ 1 ครั้งที่ 2 เป็นค้นหาแนวทางการสร้างความร่วมมือ และโจทย์วิจัยที่มาจากความต้องการของชุมชน และการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 3 เป็นการหาข้อสรุปที่จะดำเนินโครงการร่วมกัน พร้อมทั้งค้นหาแนวทางการขับเคลื่อนการทำงานให้บรรลุผลสำเร็จ ผ่านกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เพราะกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจะให้ความสำคัญกับการได้มาซึ่งโจทย์วิจัยร่วมกับชุมชน ฐานคิดของงานวิจัยประเภทนี้มีวิธีคิด เป็นหลักการกำกับไว้อย่างน้อย 4 ประการด้วยกันคือ 1. โจทย์วิจัยต้องมาจากปัญหาความต้องการของชุมชน 2. โจทย์วิจัยนั้นต้องมีความเป็นไปได้ที่จะประสบผลสำเร็จ 3. โจทย์วิจัยต้องยกระดับทักษะการแก้ปัญหาของชาวบ้านผ่านการศึกษาค้นคว้าข้อมูล (ไม่ใช่การปฏิบัติการโดยไม่ค้นหาข้อมูลก่อน) 4. ทุกคนที่เข้าร่วมมีความเข้าใจต่อโจทย์วิจัยอย่างชัดเจน เมื่อมีหลักการกำกับงานวิจัยท้องถิ่นเป็นรูปแบบนี้ เป็นไปไม่ได้เลยที่โจทย์วิจัยจะได้มาจากการศึกษาค้นคว้าทบทวนเอกสารเพียงอย่างเดียว ดังนั้นนักวิจัยที่เป็นนักวิชาการต้องเปิดตัวเอง เดินออกจากห้องแล้วเปิดตาเปิดใจเข้าไปหาชุมชนเท่านั้นจึงได้โจทย์วิจัยที่กำกับด้วยหลักการสำคัญ 4 ข้อข้างต้น เมื่อเข้าไปสู่ชุมชนแล้ว ทำอย่างไรจึงจะได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์กลับมา สอดคล้องกับงานวิจัยของ สุดชีวี ชมงานดี และ

คณะ (2553) ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาแนวทางที่เหมาะสมในการลดหมอกควันตำบลขุนยวมโดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน พบว่าการศึกษาและวิจัยเป็นการศึกษาโดยชาวบ้านเป็นหลักในการสืบหาและวิเคราะห์ข้อมูลของชุมชน ดังนั้นจึงเป็นงานวิจัยที่มีได้เน้นชุดความรู้มากกว่ากระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนเพื่อวางแนวทางในการดำเนินการแก้ไขปัญหามอกควันและไฟป่าต่อไปภายในอนาคต กระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญคือ ค้นหาชุดความรู้ที่มีอยู่ทั้งภายในชุมชนและนอกชุมชนและนำความรู้มาทดลองปฏิบัติการแก้ไขปัญหตามวิถีชุมชน เพราะเนื่องจากว่า การทดลองปฏิบัติการในงานวิจัยจำเป็นต้องคำนึงถึงความเหมาะสมตามศักยภาพของพื้นที่ในการดำเนินการด้วยตนเอง เพราะในบางเรื่องชุมชนไม่สามารถจัดการด้วยตนเองได้ด้วยตนเอง จำเป็นต้องอาศัยความรู้ของนักวิชาการในแต่ละด้านเข้ามาให้ความช่วยเหลือชุมชน

ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

1. การทำงานวิจัยที่จะตอบโจทย์ชุมชนท้องถิ่นนั้น นักวิชาการจำเป็นต้องคำนึงหาความต้องการที่มาจากชุมชน
2. การพัฒนางานวิจัยนักวิชาการจำเป็นที่จะต้องค้นหาศักยภาพของคนในชุมชน เพื่อเป็นแนวทางการในการขับเคลื่อนงานวิจัยให้เกิดการนำความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนมาสู่การแก้ไขปัญหาด้วยคนในชุมชนเอง

ข้อเสนอแนะเชิงพัฒนา

1. นักวิชาการควรให้ความสำคัญกับการค้นหาความต้องการของชุมชน เพื่อที่จะได้นำงานวิจัยมาสู่การพัฒนาชุมชนท้องถิ่น

2. การบริการวิชาการของมหาวิทยาลัยควรให้ความสำคัญกับการค้นหาปัญหาในระดับท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่การพัฒนา และต่อยอดให้เกิดความยั่งยืนในระดับพื้นที่

เอกสารอ้างอิง

กชกร ชินะวงศ์. (2548). งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น สื่อความหมายผ่านฐานคิดและประสบการณ์.

กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค.

กนกพร สุขสาย และคณะ. (2554). การพัฒนาหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ท้องถิ่นบนฐาน

การมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี ระยะที่ 1 พ.ศ. 2554. กรุงเทพฯ :

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

สุดชีวี ชมงานดี และคณะ. (2553). การศึกษาแนวทางที่เหมาะสมในการลดหมอกควันตำบลขุนยวม

โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.),

อุทิศ ทาหอม. (2556). เอกสารประกอบการสอนรายวิชาการพัฒนาแบบยั่งยืน. คณะมนุษยศาสตร์และ

สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.